

Skandální Habsburkové

Podivíni, zvrhlíci a šílenci

Gabriele Hasmann

FASCINUJÍCÍ PODIVÍNI

Vedle senzacechtivosti „čumilů“ – lidí, kteří kdysi například oslavovali popravu radostnými opileckými šibeničními veselnicemi, existuje ještě jiné, hluboko v pravěku zakořeněné kouzlo fascinace vyvolané okukováním lidských nebo zvířecích abnormalit. Zde se pojí polechtání nervů a senzacechtivost, nebo vědychtivost s badatelskou touhou, v obou případech motivované fenoménem požitku z hrůzného zrakového vjemu v kombinaci s úžasem nad něčím neznámým.

Psychologové předpokládají, že za určitých okolností stojí v mnoha případech v popředí instinktivní pud přežití. Prozkoumáním jevu, v této formě dosud možná neznámého, se člověk ukolébává v klamně iluzi, že je na „všechno“ připravený. Naopak jiní prožívají při sledování abnormalit nával emocí, protože při něm pocítují nádech jedinečnosti a připadají si ještě mnohem elitnější, když takové rarity dokonce vlastní. Velmi často bývá důvodem „sensation seeking“ i přání zpestřit si neuspokojivý všední den. Takto stížené osoby zpravidla mají vysokou hladinu vzrušivosti, která je dokáže rozptýlit v jejich zasmušilosti – to byl například případ císařovny Sisi.

Habsburkové často projevovali velký zájem o různé jedinečné přírodopisné exponáty, které si přiváželi z cest, nebo jakmile se o takových kuriozitách dozvěděli, přikázali svým vyslancům, aby je pro ně obstarali. Sbírali

například v lihu naložené kousky kůže lidí jiné barvy pleti, preparované prsty rukou nebo nohou masových vrahů, mumie či voskové modely chorobně zdeformovaných tělesných částí zemřelých. K vědeckému zájmu o objekty se družila demonstrace moci vlastnit něco, co žádný jiný vládce na světě nemá.

Rudolf IV., hnaný potřebou shromažďovat velmi zvláštní, cenné, exotické a nanejvýše pozoruhodné věci, založil ve 14. století domácí poklad Habsburků. Nikoli nadarmo byl vévoda nazýván také „donátor“, protože ho provázela pověst, že chce zůstat v paměti země díky zakládání nejrůznějších, někdy až absurdních zařízení. Záhy se Rudolfova osobnost změnila z „velmi svérázného“ v „bizarní“, přitom se nedokázal vyhnout ani obdivování abnormalit. Časem připojoval ke své sbírce, která zpočátku sestávala ze vzácných cenností, různé kuriozity ze všech možných koutů světa.

Jeden z Rudolfových potomků, císař Maxmilián I., uchovával zděděné rodné poklady ještě v temných sklepeních pod Hofburgem, protože se obával krádeže a zároveň chtěl zabránit tomu, aby lid mohl zhlédnout často velmi morbidní exempláře. Pouze lidé aristokratického původu a ušlechtilé krve mohli požívat privilegium prohlédnout si tyto rarity.

Maxmiliánův vnuk, císař Ferdinand I., věnoval pečlivě strážnému, mysterióznímu domácímu pokladu vlastní prostory, kde byla sbírka uchovávána a katalogizována. V roce 1558 tak vznikla v Hofburgu první tajná „umělecká komora“, jejíž fundament objevili badatelé teprve v roce 2013 poblíž Švýcarské brány.

Tento Habsburk, považovaný za skromného muže, přispíval k rozšíření sbírky spíše kuriozitami než cennými předměty. V té době byly sběratelsky velmi oblíbené portréty lidí postižených chorobným nadměrným ochlupením těla a kousky kůže vyřezané z paží a nohou takto postižených.

Od raného 17. století, kdy se šlechta již důsledně neoddělovala od lidu a povolovala měšťanům částečně sdílet její privilegia, pořádaly se za vlády Ferdinanda III. dokonce prohlídky „kabinetu umění a kuriozit“ v doprovodu průvodce. Sběrka ve svém souhrnu představovala v té době určité zrcadlo kosmu, soubor tehdejšího vědění o světě, a symbolizovala jeho ovládnutí.

Dalším obdivovatelem a vášnivým sběratelem abnormalit byl arcivévoda Ferdinand II. Tyrolský. Na svém zámku Ambrasu v Innsbrucku sbíral v 16. století především portréty Petra Gonsalva z Tenerife (dodnes se chorobnému ochlupení lidí také říká ambraský syndrom). Na svém panství dal na-

víc malovat „znetvořené a zohyzděné“ lidi, jejichž obrazy pak rozdělil do všech komnat a hrdě je ukazoval svým návštěvám. Arcivévoda těmto dílům připisoval mnohem větší hodnotu než penězům, zlatu a šperkům – bohatství, které koneckonců mohl mít každý panovník. Kromě záliby v zobrazování chlupatých lidí si zval na zámek „trpaslíky“ a velmi rád se na ně díval v jejich roli „dvorních šašků“.

Habsburkové zřejmě vůbec měli velmi zvláštní vztah k vlasům a vousům – například Filip II. Španělský při pohledu na jednoho svého služebníka, který si šedivé vousy obarvil na černo, prohlásil: „Kdo věrně nestojí při svých vousech, nebude věrně stát ani při svém králi!“

Po Ferdinandovi II. Tyrolském začal jeho synovec ve svém sídle na pražských Hradčanech se stavbou „ideální“ umělecké komory a kabinetu kuriózit. Zaměstnával po celé Evropě agenty, kteří vyhledávali zvláštní objekty a měli za úkol přivést mu všechno mimořádně krásné, cenné, nebo jedinečné. K nejcennější exponátům jeho sbírky patří dýka, kterou byl podle dochovávané tradice údajně zavražděn Julius Caesar, dále achátová miska, prý Svátý grál, do níž měl podle legendy Josef z Arimatie pod křížem na Golgotě zachycovat Kristovu krev. Ovšem ve sbírce bylo i mnoho abnormalit, například v lihu naložené degenerované lidské plody, na které se císař večer při světle svíček díval a pozorně je studoval.

Zálibu v „kuriózních lidech“ projevoval také Rudolfův bratranec, císař Ferdinand II. Avšak tehdy patřilo téměř k dobrému tónu liliputány, obry, znetvořené osoby nebo „mouřeníny“ zaměstnávat jako důkaz hříček přírody a předvádět je při společenských událostech. „Vlastnictví“ takových „neobvyklých tvorů“ posilovalo dobrou pověst monarchy. Dosvědčovalo jeho rozsáhlé styky ve všech světadílech, protože dobré vztahy byly nutné k tomu, aby si žádoucí „anomálie“ obstaral.

Vládcova nákladně vedená domácnost doplněná ještě kuriozitami a živými kreaturami byla drahá, jak se můžeme dočíst v knize „Všeobecné dějiny světa od Stvoření po současnou dobu“¹ z roku 1795, v níž autor Christoph Gottlob Heinrich popisuje běžné zvyklosti a život u císařského dvora: *K těmto obrovským marnotratným výdajům při hostině připočítejme ještě kapely žijící na knížecích dvorech, od začátku 17. století ohňostroje a velké*

1 „Allgemeine Weltgeschichte von der Schöpfung an bis auf gegenwärtige Zeit“

množství zbytečných dvořanů, dvorních trpaslíků, dvorních šašků a dvorního služebnictva.

Ferdinand II. nebyl příliš vysoký muž, navíc vzhledem k bolestem zad chodil v pokročilém věku vždy trochu nahrbený a sám tak připomínal gnóma. Je možné, že jeho okouzlení především lidmi malého vzrůstu vyplývalo z komplexu z vlastní postavy a vzrůstu, který nebyl pro panovníka vhodný. Dokonce se dal namalovat s jedním ze svých „trpaslíků“ (pravděpodobně to byl jeho „věrný Hansí“, kterého převzal od bratrance, císaře Matyáše). Monarcha na obraze z roku 1604 vypadá jako neúměrně velký muž, po boku je vidět malou osůbku, které milostivě položil ruku na hlavu – v gestu předvádění vlastní síly a posílení ega.

V roce 1891 bylo mnoho exponátů a obrazů z majetku jmenovaných Habsburků umístěno v Uměleckohistorickém muzeu. Kromě toho existují ještě sbírka kuriozit v zámku Ambras v Innsbrucku a komora rarit v Salcburku zřízená jako barokní kabinet kuriozit.

Jedním z posledních milovníků artefaktů vymykajících se normě byl strýc císaře Františka Josefa arcivévoda Rainer, jenž na konci 19. století s posedlostí sbíral „vzácné papíry“ z celého světa. K jeho oblíbeným kouskům patřily například lékařský recept na výrobu zubního prášku pocházející z „pralesa“, cvičení ze psaní žáků v dalekých zemích, nebo pokutový lístek za znečišťování ulic ve Vídni. Sbíрка obsahovala přibližně jeden milion osm set tisíc papírů ze tří tisíciletí, které organizace UNESCO začlenila do seznamu světového kulturního dědictví a je možné si ji prohlédnout v Novém Hofburgu.

„Všeliké jinakosti“ vlastnil na konci 18. a začátku 19. století také František II./I., jenž se v císařské zahradě Hofburgu, dnes Hradní zahradě, rád obklopoval exotickými rostlinami a zvířaty. Miloval pohled na šplhající opice a obdivoval jejich komičnost, jak rád a často vyprávěl svým známým. Mnohem raději, než aby vládl, by cestoval po nejrůznějších zemích světa jako ostatní světoběžníci a badatelé a radoval se z nádherných výtvorů přírody. Takto však aspoň financoval nákladné a pro botaniky a zoology v jeho službách velmi náročné expedice kolem zeměkoule, z nichž na jeho příkaz přiváželi do Rakouska vzácné rostliny a neobyčejná zvířata.

Jeden z vědců, Johann Pohl, chtěl monarchovi souženému touhou po dálkách udělat zvláštní radost a jednoho dne mu přivezl ze zámoří domorodce s černou pleť. Dárek mu předal se slovy: „Tady máte divocha

ke studiu, dělejte si s ním, co chcete.“ Císaře to více vyděsilo, než potěšilo, a pořádně nevěděl, co si s divochem počít. Z nedostatku jiných nápadů pro něj dal postavit zvláštní pavilon v oboře opic – vznešeněji vyjádřeno v tropické oblasti císařské zahrady. Dárek mu však dělal starosti, protože muž, kterému nerozuměl, navzdory veškeré péči a opatrování vypadal stále nemocnější. Po cestovních útrapách a vzhledem k jinému podnebí a nezvyklé stravě mu nebyl dopřán dlouhý život – jednoho dne ležel v ohradě mrtvý. Císař František dal zemřelého exota vycpat a vystavil ho v uměle postaveném pralesi.

Stále znovu dostával darem domorodce z afrických vesnic v džungli, všichni však záhy zemřeli a František je dal preparovat a vystavoval je v Schönbrunnu. Jak se jeho džungle zaplňovala, byli „divoši“ postupně přemístováni do jeho přírodovědného kabinetu ve dvorní knihovně na náměstí Josefsplatz.

Tento úděl postihl také známého afrického komorníka Angela Solimana, „velkoknížecího mouřenína“ v domácnosti knížete Wenzela von Liechtenstein. Ten si ho dovezl do svého domova ve Vídni, protože takové lidské „exponáty“ byly tehdy, v období rokokové exotické módy, prestižními subjekty. Solimanovi po smrti v roce 1796 stáhli kůži z těla a natáhli ji na dřevěnou figurínu, která se obrysy a zhruba i rysy podobala „podivnému negrovi“. Císař František vyjádřil přání, aby „*krása jeho jemně řezaného obličej a jemnost a pravidelnost jeho postavy*“ byla uchovaná pro potomky, a koupil figurínu do své bohaté sbírky.

Do roku 1806 stál sluha s tmavou pletí ozdobený šňůrami perel, opaskem z peří a korunou v císařském přírodovědném kabinetu.

Po protestech lidu se později žádné lidské preparáty veřejně vystavovat nesměly, ale za malé spropitné bylo možné si je v depozitáři prohlédnout stejně jako dříve. V roce 1848 Afričanova kožená slupka shořela při požáru v přírodovědném kabinetu na popel, bohužel dříve, než ho mohla jeho dcera Josefína vykoupit, pohřbít a obnovit tak jeho důstojnost. Sádrový otisk Solimanovy hlavy vyrobený po jeho smrti byl v roce 1996 objeven v Rolletově muzeu v Badenu.